

Конкурсна робота на тему:
ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ
РЕІНТЕГРАЦІЇ ОКРЕМИХ РАЙОНІВ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ
ОБЛАСТЕЙ

«Дослідник»

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

КМУ – Кабінет Міністрів України

ОРДЛО - окремі райони Донецької та Луганської областей

РНБОУ – Рада національної безпеки та оборони України

РФ – Російська Федерація

ст. - стаття

ТЕС – теплова електростанція

ТЕЦ – теплоелектроцентрально

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗДІЙСНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ РЕІНТЕГРАЦІЇ ОРДЛО.....	7
1.1. Структура регіональної економіки ОРДЛО, перспективний аналіз її місця у національній економіці після відновлення державного суверенітету України	7
1.2. Правові засади статусу ОРДЛО	10
1.3. Порядок перетину лінії розмежування товарами, роботами, послугами.....	13
РОЗДІЛ ІІ. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ОРДЛО.....	17
2.1. Сутність правового режиму господарської діяльності в ОРДЛО.....	17
2.2. Види правових режимів господарської діяльності в ОРДЛО.....	20
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	32

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Промисловість Донецької та Луганської областей була системоутворюючою для національної економіки. Її частка у структурі промислового виробництва складала четверту частину усього промислового потенціалу України. Однак бойові дії та окупація території ОРДЛО РФ вчинили вкрай негативний вплив на стан промисловості на території Донецької та Луганської областей. За час ведення бойових дій усі економічні показники в зазначених регіонах стрімко падають. За 2014 рік у порівнянні з попереднім роком промислове виробництво Донецької області скоротилося на 31,5 %, у тому числі за грудень 2014 року порівняно з груднем 2013 року – майже в 2 рази. За січень 2015 року промислове виробництво скоротилося вже на 18,5 % у порівнянні з кінцем 2014 року, а у порівнянні з січнем 2014 року – на 50 % [1]. Зниження експорту з I кварталу 2014-го по I квартал 2017 року перевищило у Донецькій області – 49 % та у Луганській області – 85,7 %.

Загалом, втрати промисловості Донбасу у ході збройного протистояння становлять близько 26 млрд. грн., втрати експорту оцінюються у більш ніж 70 млрд. грн. [2].

Захоплення підприємств непідконтрольними Україні представниками ОРДЛО призвело до фактичної блокади тимчасово окупованих територій. Указом Президента України від 15 березня 2017 року введено в дію рішення РНБОУ від 15 березня 2017 року «Про невідкладні додаткові заходи із протидії гібридним загрозам національній безпеці України» [3], згідно з яким припинено переміщення вантажів через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей.

Незважаючи на те, що в існуючому стані промисловість цих регіонів виключена з національної економіки, у середньостроковій або довгостроковій перспективі залишається глобальна задача реінтеграції ОРДЛО в Україну, включаючи відновлення промисловості та регіональної економіки на цих

територіях. Аналіз положень Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16 вересня 2014 року та Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року вказує на відсутність норм щодо забезпечення ведення господарської діяльності на зазначених територіях на період реінтеграції та стратегії виведення регіону на сталий економічний розвиток.

Як на науковому рівні, так і на рівні представників влади відсутні пропозиції щодо варіантів відновлення господарської діяльності у ОРДЛО в умовах реінтеграції.

Ступінь розробленості теми. Питання реінтеграції ОРДЛО виступають об'єктом дослідження представників науки з точки зору політичного та військового врегулювання конфлікту, соціальних та інформаційних складових «гібридної» війни. Зокрема, це такі вчені, як О.М. Артюшенко [4], В.П. Горбулін [5], О. С. Власюк [6], Е. М. Лібанова [6], О.М. Ляшенко [6] та ін. Деякі науковці розглядають питання українізації цього регіону. Проте дослідження порядку ведення господарської діяльності та цій території залишаються поза увагою.

У зв'язку із зазначеним, **метою** роботи є розробка пропозицій щодо правового режиму ведення господарської діяльності у процесі реінтеграції ОРДЛО після відновлення державного суверенітету України.

Поставлена мета дослідження передбачає вирішення наступних **завдань**:

- проаналізувати наявні нормативно-правові акти України, що визначають правовий режим ОРДЛО з метою конкретизації ведення господарської діяльності та цих територіях;
- визначити ступінь взаємозалежності між Україною та ОРДЛО та шляхи її подолання;
- конкретизувати особливості реінтеграції промисловості ОРДЛО в Україну (в перспективі);

- сформулювати пропозиції щодо правового режиму господарської діяльності в умовах реінтеграції в ОРДЛО.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з відновлення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях.

Предметом дослідження є правовий режим господарської діяльності в умовах реінтеграції окремих районів Донецької та Луганської областей.

При написанні наукової роботи використовувався комплекс загальнонаукових та спеціально-правовий **методів** наукового пізнання. За допомогою діалектичного методу пізнання досліджено проблеми здійснення господарської діяльності у ОРДЛО, виявлено закономірності взаємного впливу норм права та правовідносин у досліджуваній сфері. За допомогою формально-юридичного, структурно-функціонального та системного методу досліджено норми права та особливості їх реалізації. Для розробки пропозицій щодо удосконалення законодавства у сфері здійснення господарської діяльності у ОРДЛО після деокупації використано порівняльно-правовий метод. За допомогою методу правового моделювання розроблено складові правового режиму здійснення господарської діяльності, виходячи зі сценарію деокупації.

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗДІЙСНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ РЕІНТЕГРАЦІЇ ОРДЛО

1.1. Структура регіональної економіки ОРДЛО, перспективний аналіз її місця у національній економіці після відновлення державного суверенітету України

Донецька і Луганська області – найбільш великі економічні регіони на території України. Рівень економіки в цих областях фактично є показником промислового потенціалу країни. Так, за підсумками 2012 р. частка регіонів у структурі національного ВВП становила близько 17% -12,4% у Донецькій області та 4,4% у Луганській області. У структурі промислового виробництва вага Донбасу складала 24,6% (Донецька область – 18,5%, Луганська – 6,1%) [7, с. 95].

У Донецькій області розташовано понад 2000 промислових підприємств, 800 з яких – найбільші в Україні. До початку бойових дій Донецька і Луганська області забезпечували понад 23% експортних надходжень. У Донецькій та Луганській областях сукупно сконцентровано більше 90% покладів кам'яного вугілля, харчової солі, вогнетривких глин, близько 15 % руд чорних металів, понад 60 % покладів ртуті. 100% антрациту [7, с. 96].

За оцінкою Forbes, на Донецьку область припадало близько 12,5% ВВП України (на другій сходинці після Києва). Донецьк був найбільшим економічним та фінансовим центром сходу України, найбагатшим містом і найкращим містом для ведення бізнесу. У Донецьку зареєстровано кілька десятків підприємств зі списку 200 найбільших компаній українського Forbes («Метінвест», «Індустріальний союз Донбасу», «Донецьксталь», «Лемтранс», МАКО, «Донецький електрометалургійний завод» та ін.). Разом з Макіївкою місто утворювало найбільший в Україні Донецько-Макіївський промисловий

вузол, в якому були зосереджені вугільна, металургійна промисловість та машинобудування [8].

В свою чергу за оцінкою Forbes, Луганська область забезпечувала 4,5% сукупного ВВП регіонів України. У Луганську зареєстровані найбільші приватні компанії України – «Луганськтепловоз» і «Ліа». У 2013 р Луганськ зайняв 17-е місце в рейтингах кращих міст для ведення бізнесу за версією українського Forbes. У Луганську було близько 30 промислових підприємств, третина з них припадала на машинобудування, авіаційно-ремонтний завод і ще третина на металургію [8].

На основі наведених даних промислові регіони Донецької та Луганської областей були основою національної економіки та вітчизняної промисловості.

Проте бойові дії вчинили вкрай негативний вплив на стан промисловості на території Донецької та Луганської областей.

Усі економічні показники в цих регіонах стрімко падають. За 2014 рік у порівнянні з попереднім роком промислове виробництво Донецької області скоротилося на 31,5 %, у тому числі за грудень 2014 р. порівняно з груднем 2013 р. – майже в 2 рази. За січень 2015 р. промислове виробництво скоротилося вже на 18,5 % у порівнянні з кінцем 2014 р., а у порівнянні з січнем 2014 р – на 50 % [9].

Через бойові дії на Сході України, що призвели до пошкодження, а у деяких районах і знищення шахтного фонду, країна протягом останніх трьох років відчуває значний дефіцит вугілля, у першу чергу енергетичного (антрациту), видобуток якого сконцентрований у Донецькій і Луганській областях, у районах, підконтрольних бойовикам. Сьогодні дефіцит вугілля призвів до браку його запасів на підприємствах теплової генерації, що позначається на роботі станцій, які змушені знижувати виробничі потужності, а також може загрожувати стабільності функціонування Об'єднаної енергетичної системи України. Вказані вище причини змушують Україну дедалі більше імпортувати вугілля, тим самим створюючи нову залежність для держави – вугільну. Так, у 2016р. Україна імпортувала вугілля на суму \$1,467 млрд. За

даними Державної фіскальної служби України, з РФ вугілля надійшло на суму \$906,298 млн., зі США – на \$212,11 млн., з Канади – на \$94,374 млн., з інших країн – на \$254,308 млн. Порівняно з 2015р. (\$1,632 млрд.), у грошовому еквіваленті імпорту вугілля у 2016р. скоротився на 10,1% – на \$165,387 млн.¹.

Важливу роль у виробництві електричної та теплової енергії відіграють ТЕС і ТЕЦ, робота яких залежить від безперебійного постачання вугілля антрацитових марок, майже всі поклади яких знаходяться на непідконтрольній території України. Така ситуація зумовила необхідність імпорту вугілля з інших країн. Однак, за результатами 2016 р., ТЕС не поспішали імпортувати вугілля за запропонованою ціною, адже була можливість закуповувати вугілля дешевше – з окупованих територій.

Блокада активістами залізничних колій на початку 2017 р. стала свідченням, що українській владі не вдалося мінімізувати залежність від вугілля з окупованих територій. До того ж, Законом України про «Державний бюджет» на 2017 р. передбачені кошти окремо на часткове покриття із собівартості готової товарної вугільної продукції (різниця в ціні вугілля для державних шахт і ТЕС) – 870 млн. грн., і майже 850 млн. грн. – на реструктуризацію шахт [10, с. 17].

Отже, аналіз питання залежності України від ОРДЛО вказує на те, що на теперішній час не подолано залежність в паливно-енергетичній сфері внаслідок скорочення внутрішньої ресурсно-сировинної бази (зокрема вугілля антрацитової групи) та у сфері металургійного комплексу (зокрема коксу). Також суттєво обмежено можливості України розпочати видобуток сланцевого газу й шахтного метану, розроблення родовищ яких дозволило б протягом кількох років повністю замінити імпортний російський природний газ.

Слід зазначити, що у середньостроковій перспективі є реальні можливості подолання залежності від вугілля антрацитової групи та коксу. На теперішній час дефіцит зазначеної сировини вирішується шляхом імпорту. Але світові тенденції вказують на доцільність поетапного зменшення частки вугілля у

енергетичному балансі. Сьогодні в ЄС частка вугілля в структурі енергогенерації становить 25 %, а до 2030 року прогнозується її зниження до 5 % [10, с. 22].

Таким чином, виходячи з часових рамок реінтеграції ОРДЛО для України залишається актуальним тільки розроблення родовищ сланцевого газу та шахтного метану. Більшість шахт та підприємств металургійного комплексу у середньостроковій перспективі не матимуть критичного значення для економіки України. Отже доцільність їх відновлення є сумнівною.

1.2. Правові засади статусу ОРДЛО

Перш ніж визначити правовий режим здійснення господарської діяльності у ОРДЛО, доцільно розмежувати території, які складають зону АТО, сірі зони, тимчасово окуповані території.

Згідно з Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року окупована територія включає в себе сухопутну територію АРК та міста Севастополя, внутрішні води України на цих територіях та внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територію виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України [11]. Також до даного переліку входить повітряний простір над вищезазначеними територіями.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» від 02 вересня 2014 року територія проведення антитерористичної операції - територія України, на якій розташовані населені пункти, визначені у затвердженому Кабінетом Міністрів

України переліку, де проводилася антитерористична операція, розпочата відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 року № 405/2014 [12].

Сірі зони - буферна смуга нейтральної території уздовж лінії розмежування сторін. Її ширина в деяких місцях досягає кількох кілометрів, а в інших - всього дві-три сотні метрів. Але зазначена територія не визначене в жодному законі чи нормативно-правовому акті України.

ОРДЛО - територія Донецької і Луганської областей, на якій відповідно до Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16 вересня 2014 року запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування [13].

Постановою Верховної Ради України «Про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування» від 17 березня 2015 року до окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких відповідно до Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» тимчасово запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування, належать райони або їх частини, міста, селища і села, що знаходяться на територіях, які розташовані між державним кордоном України з Російською Федерацією, урізом води Азовського моря та лінією, яка визначена додатком до цієї Постанови, що відповідає Мінському меморандуму від 19 вересня 2014 року [14].

17 березня 2015 року Верховна Рада України визнала територію окремих районів Донецької та Луганської областей окупованою територією.

Правовий режим ОРДЛО визначають також Мінські угоди 2014 року та 2015 року. Мінські угоди 2015 року схвалені Резолюцією Ради Безпеки ООН 2202 у 2015 році. Але це має більше негативних, ніж позитивних моментів для

України, оскільки в цих угодах Україну та ОРДЛО визначено як сторони конфлікту [15].

Таким чином, у законодавстві України територію ОРДЛО визнано окупованою територією. У той же час, режим так званих «сірих зон» не врегульовано. Також слід зазначити, що визнання території ОРДЛО окупованою на національному рівні є недостатнім. Можливість отримання компенсацій від РФ залежить від визнання факту окупації на міжнародному рівні.

Серед міжнародних документів, які визнають факт російської агресії є Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи «Політичні наслідки російської агресії в Україні» 2132 (2016) та звіт Марієлли Бекк «Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на українських територіях, непідконтрольних українській владі», схвалені 12 жовтня 2016 р., стали першими багатосторонніми документами, де системно відображена роль Росії у дестабілізації Донбасу. Зокрема, у звіті Марієлли Бекк зазначено, що військова інтервенція російських військ у Східну Україну порушує міжнародне право (п.2); ДНР та ЛНР, які створені, підтримуються та ефективно контролюються Росією, не володіють жодною легітимністю відповідно до українського законодавства чи міжнародного права (п.3); Росія, яка де-факто здійснює контроль над цими територіями, несе відповідальність за захист місцевого населення (п.4); роль російських військових у захопленні та підтриманні контролю над частиною Донбасу добре задокументована, а ДНР/ЛНР повністю залежать від Росії у матеріально-технічному, фінансовому та адміністративному відношенні (п.5) [16]. Іншим міжнародним документом, який вказує на іноземний елемент у конфлікті на Донбасі, є Доповідь офісу прокурора Міжнародного кримінального суду (МКС) за 2016 р. У Доповіді ситуація на Донбасі кваліфікується як поєднання неміжнародного та міжнародного збройних конфліктів на одній і тій же території. Зокрема, у документі офісу прокурора МКС зазначено, «обстріл обома державами військових позицій одна одної, затримання українською стороною російських

військовослужбовців і навпаки, вказують на безпосереднє збройне протистояння між російськими збройними силами та силами уряду України, що вказує на наявність міжнародного збройного конфлікту у контексті військових дій у східній Україні з 14 липня 2014 року якнайпізніше, паралельно до неміжнародного збройного конфлікту», який ведеться між військовими України та збройними формуваннями ДНР/ЛНР [17].

Таким чином, на міжнародному рівня територія ОРДЛО не визнається окупованою РФ. Проведений аналіз низки міжнародних документів вказує на застосування режиму «ефективного контролю» державою-агресором РФ над територією ОРДЛО.

1.3. Особливості перетину лінії розмежування товарами, роботами, послугами

Переміщення товарів через лінію зіткнення здійснюється у визначених для цього місцях фізичними особами та суб'єктами господарювання з дотриманням положень Постанови КМУ «Про затвердження Порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції» від 01 березня 2017 року №99 та норм законодавства [18]. Але за рішенням керівника антитерористичної операції в районі її проведення можуть встановлюватися додаткові обмеження.

Суб'єкт господарювання для переміщення товарів повинен бути включений до переліків суб'єктів господарювання, які здійснюють переміщення товарів, відповідно до цього Порядку. Форми таких переліків визначаються рішенням координаційного центру.

Суб'єкт господарювання (власник або уповноважена ним особа), який має намір перемістити товар, повинен звернутися із заявою в письмовій та електронній формі до ДФС.

Згідно з п. 13 даного Положення до розгляду приймаються заяви, подані суб'єктами господарювання, які відповідають таким ознакам:

- зареєстрували місцезнаходження та перебувають на податковому обліку на території України (крім тимчасово неконтрольованої території та тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя);
- не мають заборгованості із сплати податків перед державним та місцевими бюджетами;
- мають єдиний цикл виробництва, реалізації продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру на території України (крім тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя) та на тимчасово неконтрольованій території;
- проводять розрахунки з використанням виключно внутрішньодержавної платіжної системи [18].

При цьому суб'єктам господарювання забороняється переміщувати на тимчасово неконтрольовану територію та з тимчасово неконтрольованої території товари, за винятком:

- 1) харчових продуктів у визначенні Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів», які переміщуються у складі гуманітарних вантажів;
- 2) лікарських засобів у визначенні Закону України «Про лікарські засоби» та виробів медичного призначення, які переміщуються у складі гуманітарних вантажів;
- 3) товарів та продукції (в тому числі тих, що забезпечують функціонування та обслуговування або є необхідними у виробничому процесі) металургійної, гірничозбагачувальної, вугледобувної та енергогенеруючої галузей, об'єктів критичної інфраструктури за переліком та обсягами (вартість, вага, кількість), які затверджуються спільним рішенням МТОТ та Мінекономрозвитку.

Оскільки 17 березня 2015 року Верховна Рада України визнала територію окремих районів Донецької та Луганської областей окупованою територією, то на цю територію поширюється дія Постанови КМУ «Про обмеження поставок окремих товарів (робіт, послуг) з тимчасово окупованої території на іншу територію України та/або з іншої території України на тимчасово окуповану територію» від 16 грудня 2015 року №1035 [19].

Відповідно до даної постанови забороняється на період тимчасової окупації поставки товарів (робіт, послуг) під всіма митними режимами з тимчасово окупованої території на іншу територію України та/або з іншої території України на тимчасово окуповану територію, за винятком:

- особистих речей громадян (передбачених ч.1 ст. 370 Митного кодексу України, що переміщуються у ручній поклажі та/або супроводжуваному багажі;
- соціально значущих продуктів харчування, що переміщуються громадянами, сумарна фактурна вартість яких не перевищує еквівалент 10000 гривень та сумарна вага яких не перевищує 50 кілограмів на одну особу (КМУ сітко визначив перелік таких продуктів) [19].

При цьому дія цієї Постанови не поширюється на поставку електричної енергії з тимчасово окупованої території на іншу територію України та/або з іншої території України на тимчасово окуповану територію, що здійснюється відповідно до рішення РНБОУ; поставку з тимчасово окупованої території на іншу територію України товарів, що мають стратегічне значення для галузей економіки та безпеки держави, за підтвердженням Мінекономрозвитку; ввезення на тимчасово окуповану територію гуманітарної допомоги, яка надається міжнародними гуманітарними організаціями згідно з переліком, затвердженим Міністерством соціальної політики України.

18 січня 2018 року прийнято Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» [20]. Порядок переміщення товарів через лінію розмежування визначатиме КМУ. Фактично,

порядок торгівлі з тимчасово окупованими територіями буде прописаний на рівні підзаконного акту. Запропонована схема створює достатньо великі корупційні ризики та неоднозначну реакцію з боку громадянського суспільства.

Виходячи з неоднозначного відношення у суспільстві до питання торгівлі з окупованими територіями, представляється доцільність призупинити положення Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» у частині визначення КМУ порядку переміщення товарів через лінію розмежування та винести питання торгівлі з окупованими територіями на громадське обговорення.

РОЗДІЛ II. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОКРЕМИХ РАЙОНАХ ДОНЕЦЬКОЇ І ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

2.1. Сутність правового режиму господарської діяльності в окремих районах Донецької та Луганської областей

Незважаючи на те, що в існуючому стані промисловість регіонів ОРДЛО виключена з національної економіки, у середньостроковій або довгостроковій перспективі залишається глобальна задача реінтеграції ОРДЛО в Україну, включаючи відновлення промисловості та регіональної економіки на цих територіях. Аналіз положень Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16 вересня 2014 року та Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року вказує на відсутність норм щодо забезпечення ведення господарської діяльності на зазначених територіях на період реінтеграції та стратегії виведення регіону на сталий економічний розвиток. У Господарському кодексі України, інших спеціальних законах також відсутні будь-які норми, які передбачають особливості ведення господарської діяльності на зазначених територіях на період реінтеграції.

Починаючи з 2014 року та включно до 2017 року ВРУ прийняла досить малу кількість законів, що стосуються даної території. При цьому, якщо правовий статус цих територій хоча і дуже розпливчато, але визначений, то норми щодо режиму господарювання містять загальні положення, що роблять ці закони рамковими.

ОРДЛО як територія з особливим режимом місцевого самоврядування у випадку впровадження положень Закону України «Про особливий порядок

місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» у зв'язку з істотними руйнуваннями та значними фінансовими викликами потребує застосування спеціального режиму ведення господарської діяльності.

Ст. 7 Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» передбачено відмінний від загального економічний режим здійснення господарської та інвестиційної діяльності [13]. Але ні цей Закон, ні жоден інший нормативно-правовий акт не містить положень про такий «відмінний від загального» режим.

18 січня 2018 року прийнято Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях». Цей Закон спрямований на забезпечення реінтеграції Донецької та Луганської областей. Але у Законі не передбачено режим ведення господарської діяльності на період реінтеграції. Норми є загальними. У Законі відсутній механізм ведення господарської діяльності. Виходячи з положень Закону, є незрозумілим, чи буде можливим ведення певних господарських операцій та господарсько-торговельної діяльності з підприємствами, що знаходяться на тимчасово окупованій території до деокупації.

В інших законах містяться норми, що стосуються лише окремих аспектів господарської діяльності.

Так, ст. 9 Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» визначено, що «Протягом терміну дії цього Закону щодо нерухомого майна, розташованого на території проведення антитерористичної операції, що належить громадянам України (у тому числі фізичним особам - підприємцям) або юридичним особам - суб'єктам малого і середнього підприємництва та перебуває в іпотеці, зупиняється дія ст. 37 (у частині реалізації права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки), ст. 38 (у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки), ст. 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків

та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти), ст.ст. 41, 43-47 (у частині реалізації предмета іпотеки на прилюдних торгах) Закону України «Про іпотеку» [21]. Відповідно, зупинена реалізація:

- права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки;
- права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки;
- предмета іпотеки на прилюдних торгах.

Ст. 2 даного Закону встановлює мораторій на нарахування пені та штрафів на основну суму заборгованості за кредитними зобов'язаннями [21].

Відповідно до ст. 5 ліцензії та документи дозвільного характеру, видані суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність на території проведення антитерористичної операції, строк дії яких закінчився у період її проведення, вважаються такими, що продовжили свою дію на період проведення антитерористичної операції. Фактично ця норма не є діючою. Оскільки, органи, що знаходяться під юрисдикцією України, не можуть проконтролювати хоч якимось чином діяльність суб'єктів господарювання на території ОРДЛО.

Так само вітчизняне законодавство не містить положень про правовий режим господарювання в так званих «сірих зонах». Адже такі зони можуть досягати декількох кілометрів.

Фактично законодавство України не передбачає спеціального режиму здійснення господарської діяльності на територіях ОРДЛО, що унеможливорює будь-який контроль за її здійсненням чи дієвої реінтеграції.

Так, Старобешівської та Зуївської ТЕС знаходяться на окупованих територіях. На теперішній час вони не працюють, оскільки розташовані на непідконтрольній українській владі території і не мають навантаження. Це призводить до критичного навантаження на ТЕС, що знаходяться на території України. Але в даному випадку держава могла б скористатися досвідом Грузії, яка змогла вирішити подібне питання. Так, ТЕС, що розташовані в Абхазії (окупована територія) постачає електроенергію і на територію Грузії, а остання в свою чергу є відповідальною за її ремонт.

Таким чином, проведене дослідження вказує на доцільність закріплення на законодавчому рівні спеціального режиму господарювання на території ОРДЛО у процесі реінтеграції. Складові та порядок реалізації запропонованого режиму обумовлюються наступними факторами:

- масове знищення виробничого обладнання. Так, на сайті організації «Громадська ініціатива», яка формує Єдиний реєстр збитку інфраструктури Донбасу можна переглянути поточну інформацію про об'єкти Донецької і Луганської областей, які зруйновано або пошкоджено у ході бойових дій;
- руйнування доріг та інших зв'язків, що унеможлиблює постачу продукції;
- нестача сировини. Наприклад, зупинка у серпні 2014 року Авдіївського коксохімічного заводу - найбільшого в Європі, який виробляє третину всього українського коксу, фактично паралізувала металургійну галузь;
- втрата людського потенціалу регіонів внаслідок вимушеної внутрішньої та зовнішньої еміграції населення (питаннями вимушених переселенців в Україні займається Міжвідомчий координаційний штаб з питань соціального забезпечення громадян України);
- низька інвестиційна активність підприємств, відмова іноземних компаній від інвестиційних планів або перенесення термінів їх виконання на майбутній період, а також відтік капіталу з держави.

Отже, процес вдалої реінтеграції даних територій вимагає розробки та запровадження дієвих програм відновлення економіки ОРДЛО.

2.2. Види правових режимів господарської діяльності в окремих регіонах Донецької та Луганської областей

У Розділі VIII «Спеціальні режими господарювання» Господарського кодексу України зазначено поняття та види спеціальних режимів господарювання, у тому числі під час ведення бойових дій (ст. 417 Господарського кодексу України) [22].

Спеціальний режим господарювання як інститут господарського права і законодавства, що визначає особливий порядок здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки чи у процесі здійснення господарського договору, який відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством [23, с. 589] може бути як більш м'яким у порівнянні із загальним, так і навпаки. Господарський кодекс України передбачає можливість запровадження спеціального режиму господарювання на державному кордоні України (ст. 412 ГК України), у випадку введення надзвичайного стану (ст. 416 ГК України), у випадку введення воєнного стану (ст. 417 ГК України) та ін.

Положення щодо спеціальних режимів господарювання конкретизовано у окремих законах (зокрема, Законі України «Про концесії», «Про засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» тощо). У той же час, у Розділі VIII Господарського кодексу України відсутні норми, які б передбачали особливості здійснення господарської діяльності у ОРДЛО після відновлення державного суверенітету та реінтеграції цих регіонів в Україну. Ст. 417 Господарського кодексу України визначено тільки порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану. Норма є відсильною. Тобто правовий режим здійснення господарської діяльності визначається Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року (ст.ст. 8, 15, 23). Але варто зазначити, що відповідно до ч.1 ст.11 Господарського кодексу України держава має визначати та реалізовувати економічну стратегію і тактику у сфері господарювання. Тобто фактично держава не виконує власні публічні зобов'язання у сфері господарювання. Слід зазначити, що на сьогодні є чинним Закон України «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» від 24 грудня 1998 року, відповідно до якого діють дві спеціальні економічні зони «Азов» та «Донецьк» строком на 60 років та територія пріоритетного розвитку строком на 30 років [24]. До складу спеціальної економічної зони «Донецьк» та території пріоритетного розвитку включено міста, які знаходяться на території ОРДЛО

(Донецьк, Шахтарськ, Іловайськ, Харцизьк). Положення Закону не відповідають реаліям, що склалися на теперішній час. Виходячи з положень Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16 вересня 2014 року та Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях», зазначені спеціальні економічні зони та території пріоритетного розвитку доцільно ліквідувати. Вищевикладене свідчить про відсутність стратегічного підходу з боку органів державної влади щодо відбудови економіки на території ОРДЛО після відновлення державного суверенітету.

Є доцільним конкретизувати види режимів господарювання на території ОРДЛО після відновлення державного суверенітету.

Вибір виду спеціального режиму господарювання залежить від сценарію реінтеграції.

Аналіз спеціальної літератури вказує на різні моделі реінтеграції. Так, у Пропозиціях до політики щодо врегулювання конфлікту на тимчасово непідконтрольних територіях на Сході України, розроблених Лабораторією законодавчих ініціатив запропоновано чотири моделі вирішення конфлікту: хорватську, боснійську, пакистанську та німецьку [25].

Але враховуючи масштаби конфлікту, статусу РФ як ядерної держави та її військової сили, ситуація у Україні є унікальною і неможливо застосувати один із запропонованих сценаріїв у їх класичному виді.

Проведене дослідження дозволяє виділити наступні сценарії реінтеграції ОРДЛО:

- 1) Самостійний вихід РФ з території ОРДЛО та виплата нею компенсації.

Міжнародне право передбачає відшкодування завданих збитків внаслідок збройного конфлікту. Так, відповідно до ст. 91 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, держава-агресор повинна відшкодувати

завдані збитки [26].

Російська Федерація як держава-окупант в максимально можливому обсязі зобов'язана, зокрема:

1) забезпечувати цивільне населення тимчасово окупованої території продуктами харчування, медикаментами і притулком, а також одягом, постільною білизною та іншими припасами, істотно важливими для виживання цивільного населення тимчасово окупованої території, рівно як предметами, необхідними для відправлення релігійних обрядів;

2) створити умови для безперешкодного доправлення гуманітарної допомоги цивільному населенню тимчасово окупованої території державними органами України та громадськими організаціями і громадянами України, іноземними державами та їхніми громадськими організаціями і громадянами, міжнародними міждержавними організаціями та міжнародними неурядовими організаціями;

3) гарантувати заборону в будь-який час і в будь-якому місці таких дій, незалежно від того, чиняться вони представниками її збройних сил чи окупаційної адміністрації: зазіхання на життя, здоров'я та психічний стан людини, зокрема, такі:

вбивства, катування всіх видів – фізичні та психічні, тілесні покарання, каліцтва; знущання з людської гідності, зокрема принизливе й образливе поводження, примус до проституції чи непристойне зазіхання на честь і гідність особи у будь-якій формі; взяття заручників; колективні покарання; погрози вчинення будь-яких із зазначених вище дій;

4) забезпечувати суворе дотримання представниками збройних сил Російської Федерації чи окупаційної адміністрації загальновизнаних міжнародних стандартів під час арешту, затримання, інтернування та здійснення кримінальних проваджень щодо осіб, що належать до цивільного населення тимчасово окупованої території;

5) вживати заходів для захисту особливо вразливих верств цивільного населення тимчасово окупованої території, зокрема жінок, дітей та інвалідів;

6) забезпечувати недоторканість приватного майна цивільного населення тимчасово окупованої території;

7) заборонити будь-які зазіхання на державну власність та її несанкціоноване міжнародним гуманітарним правом використання;

8) попереджувати руйнування інфраструктурних об'єктів, необхідних для життєзабезпечення та виживання цивільного населення;

9) забезпечувати охорону культурної спадщини та довкілля на тимчасово окупованій території;

10) не примушувати осіб з числа цивільного населення тимчасово окупованої території до служби в збройних силах Російської Федерації.

Запропонований сценарій передбачає добровільну виплату РФ завданих збитків як державі Україна в цілому, так і громадянам України внаслідок її окупаційних дій. У той же час, не виключається варіант звернення до Європейського суду з прав людини як громадян України, яким завдано збитки внаслідок окупації ОРДЛО РФ, так і держави Україна в цілому. Зокрема, є низка рішень Європейського суду з прав людини щодо справедливої сатисфакції Туреччиною як Кіпру, так і його громадянам завданих збитків внаслідок окупації де-факто частини острова.

У рамках реалізації такого сценарію найбільш вірогідним є застосування доктрини «ефективного контролю». Зокрема, така доктрина застосована Європейським судом з прав людини до Придністров'я, Північного Кіпру, а також Міжнародним судом ООН.

Суть спеціального режиму господарювання у такому випадку полягатиме в обов'язковому проведенні аудиту активів, що знаходилися у державній власності до окупації регіону, в обов'язковій компенсації РФ завданої шкоди, залученні інвестиції та наданні пільг суб'єктам господарювання (як тим, що знаходяться на даній території, так і тим, що будуть брати участь у відновленні регіону); безпековій складовій (розмінування, роззброєння тощо); відновленні права власності на майнові комплекси.

2) Миротворча місія.

Розділ VII Статуту ООН містить положення, що передбачають «дії у відношенні загрози миру, порушень миру й актів агресії» [27]. У той же час, у Статуті ООН не передбачено проведення миротворчих місій. Можливість формування миротворчої місії та її введення на територію ОРДЛО, її формат залежить від рішення Ради Безпеки ООН.

Суть спеціального режиму господарювання у випадку реалізації вищезазначеного сценарію полягає у поступовій реінтеграції ОРДЛО; наданні пільг суб'єктам, що залучатимуться до відновлення регіону; проведенні розмінування; вирішенні питань щодо реєстрації та перереєстрації суб'єктів господарювання та прав власності; обов'язковому проведенні аудиту активів, що знаходилися у державній власності до окупації регіону; залученні інвестиції. Необхідною складовою є залучення міжнародної донорської допомоги на відновлення регіону.

3) Введення воєнного стану на території ОРДЛО.

У випадку реалізації такого сценарію режим господарської діяльності визначатиметься відповідно до положень ст. 417 Господарського кодексу України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року [28].

Ст. 8 Закону передбачає, що військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану (варто зазначити, що ці положення становлять особливість даного режиму):

- використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності (п.3);

- примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави (п.4);
- у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану вилучати у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян телекомунікаційне обладнання, телевізійну, відео- і аудіоапаратуру, комп'ютери, а також у разі потреби інші технічні засоби зв'язку (п.12);
- вилучати у підприємств, установ і організацій навчальну та бойову техніку, вибухові, радіоактивні речовини і матеріали, сильнодіючі хімічні та отруйні речовини;
- усувати з посад керівників підприємств, установ і організацій за неналежне виконання ними визначених цим Законом обов'язків та призначати виконувачів обов'язків керівників зазначених підприємств, установ і організацій (п.21) [10].

Реалізація даного режиму регулюється таким нормативно-правовими актами: Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 року [29]; постановою КМУ «Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 31 жовтня 2012 року [30]; Положенням про військово-транспортний обов'язок, яке затверджене постановою КМУ від 28 грудня 2000 року [31]; Порядком залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, затверджено постановою КМУ від 13 липня 2011 року [32] та інші.

Отже, розглянувши дане питання можна однозначно стверджувати, що в перспективі регулювання господарської діяльності в умовах реінтеграції в ОРДЛО має відбуватися відповідно до спеціального режиму господарювання. Перелік спеціальних режимів передбачених Господарським кодексом України не можуть бути застосовані до даних відносин. Тому представляється

доцільним доповнити Главу VIII Господарського кодексу України статтею «Спеціальний режим господарювання в умовах реінтеграції ОРДЛО» та передбачити у спеціальних закон механізм реалізації такого режиму.

Реалізація кожного із запропонованих сценаріїв передбачає вирішення проблеми залучення інвестицій та донорської допомоги у відновлення регіону. Доцільно виокремити три рівні реалізації поставленого завдання: міжнародний, державний та регіональний.

На міжнародному рівні механізм залучення інвестицій та донорської допомоги може передбачати створення фонду, аналогічного Структурному фонду ЄС. Для залучення коштів у такий фонд можливе проведення конференцій та інвестиційних форумів.

На державному рівні представляється доцільним створити Державний гарантійний фонд. Наприклад, у Франції діє закон від 9 вересня 1986 року, за яким жертви тероризму отримують відшкодування зі спеціального державного гарантійного фонду, що формується з обов'язкових внесків, що стягуються при укладенні договорів страхування, а також з коштів, які вдалося стягнути зі злочинців [33].

Крім того, слід визначити пріоритетним залучення національних суб'єктів господарювання до відновлення пошкодженої інфраструктури та житлових будинків на території ОРДЛО. Це дозволить відновити інфраструктуру та житлово-комунальне господарство у ОРДЛО, завантажити виробничі потужності національних суб'єктів господарювання.

Реалізація пропозиції передбачає надання таким суб'єктам господарювання податкових пільг та пільгового кредитування для придбання матеріалів, техніки, замовлення проектних робіт; створення окремого реєстру об'єктів інфраструктури та житлово-комунального господарства, які підлягають відновленню, та надання можливості зацікавленим суб'єктам господарювання в електронному режимі пропонувати проекти, програми, плани щодо відновлення таких об'єктів. Держава може спростити порядок отримання дозвільних документів, зменшити розмір плати за видачу ліцензій, інших дозвільних

документів для суб'єктів господарювання, які працюватимуть на території ОРДЛО.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження сформульовано висновки та рекомендації щодо правового режиму ведення господарської діяльності у процесі реінтеграції ОРДЛО після відновлення державного суверенітету України.

1. Конкретизовано критичні сегменти залежності України від ОРДЛО: паливно-енергетична сфера (вугілля антрацитової групи); металургійне виробництво (кокс).
2. Аргументовано доцільність подолання у середньостроковій перспективі залежність України від вугілля антрацитової групи та коксу шляхом переобладнання ТЕЦ на застосування вугілля газової групи, налагодження роботи Авдіївського коксохімзаводу, збільшення у енергетичному балансі України «зеленої» енергетики.
3. Виходячи з часових рамок інтеграції ОРДЛО в Україну, визначено актуальні для України сегменти економіки, які доцільно розвивати після деокупації: розроблення родовищ сланцевого газу та шахтного метану. Більшість шахт та підприємств металургійного комплексу у середньостроковій перспективі не матимуть критичного значення для економіки України. Отже доцільність їх відновлення за рахунок державної підтримки є сумнівною.
4. Виходячи з неоднозначного відношення суспільства до питання торгівлі з окупованими територіями, запропоновано призупинити положення Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» у частині визначення КМУ порядку переміщення товарів через лінію розмежування та винести питання торгівлі з окупованими територіями на громадське обговорення для досягнення суспільного консенсусу.
5. Аргументовано доцільність закріплення на законодавчому рівні спеціального режиму господарювання на території ОРДЛО у процесі

реінтеграції. Складові та порядок реалізації запропонованого режиму обумовлюються наступними факторами: масове знищення виробничого обладнання; руйнування доріг та інших зв'язків, що унеможлиблює постачу продукції; нестача сировини у металургії та паливно-енергетичному комплексі; втрата людського потенціалу регіонів внаслідок вимушеної внутрішньої та зовнішньої еміграції населення; низька інвестиційна активність підприємств, відмова іноземних компаній від інвестиційних планів або перенесення термінів їх виконання на майбутній період, а також відтік капіталу з держави. Запропоновано доповнити Главу VIII Господарського кодексу України статтею «Спеціальний режим господарювання в умовах реінтеграції ОРДЛО» та передбачити у спеціальних закон механізм реалізації такого режиму.

6. Конкретизовано моделі деокупації ОРДЛО: самостійний вихід РФ з території ОРДЛО та виплата нею компенсацій та контрибуцій; миротворча місія; введення на території ОРДЛО воєнного стану. Перша модель передбачає наступні складові спеціального режиму господарювання: обов'язкове проведення аудиту активів, що знаходилися у державній власності до окупації регіону, компенсація РФ завданої шкоди, залучення інвестиції та наданні пільг суб'єктам господарювання (як тим, що знаходяться на даній території, так і тим, що будуть брати участь у відновленні регіону); безпекова складовій (розмінування, роззброєння тощо); відновлення права власності на майнові комплекси. Друга модель - поступову реінтеграцію ОРДЛО; надання пільг суб'єктам, що залучатимуться до відновлення регіону; проведення розмінування; вирішення питань щодо реєстрації та перереєстрації суб'єктів господарювання та прав власності; обов'язкове проведенні аудиту активів, що знаходилися у державній власності до окупації регіону; залучення інвестицій та міжнародної донорської допомоги на відновлення регіону. Третя модель передбачає застосування ст. 417 Господарського кодексу України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

7. Згідно з ч.1 ст.11 Господарського кодексу України з метою реалізації економічної стратегії у сфері відновлення економіки ОРДЛО,

аргументовано доцільність виокремити три рівні залучення інвестицій та донорської допомоги на відновлення ОРДЛО: міжнародний, державний та регіональний. Для залучення інвестицій та донорської допомоги доцільно на міжнародному рівні створити Фонд відновлення Донбасу, а на рівні держави – державний гарантійний фонд.

8. Виходячи з положень Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16 вересня 2014 року та Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» аргументовано доцільність ліквідувати спеціальні економічні зони та території пріоритетного розвитку, утворені Законом України «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області». До складу спеціальної економічної зони «Донецьк» та території пріоритетного розвитку включено міста, які знаходяться на території ОРДЛО (Донецьк, Шахтарськ, Іловайськ, Харцизьк). Положення Закону не відповідають реаліям, що склалися на теперішній час.

9. Запропоновано: надати суб'єктам господарювання, які відновлюватимуть пошкоджену інфраструктури та житлові будинки на території ОРДЛО, податкові пільги та пільгове кредитування для придбання матеріалів, техніки, замовлення проектних робіт; створити окремий реєстр об'єктів інфраструктури та житлово-комунального господарства, які підлягають відновленню, та надати можливості зацікавленим суб'єктам господарювання в електронному режимі пропонувати проекти, програми, плани щодо відновлення таких об'єктів; спростити порядок отримання дозвільних документів, зменшити розмір плати за видачу ліцензій, інших дозвільних документів для суб'єктів господарювання, які працюватимуть на території ОРДЛО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Науково-аналітична доповідь «Промисловість Донецької та Луганської областей: деякі проблеми подальшого функціонування та відновлення» від 04.04.2015 року [Електронний ресурс] // Інститут економіки промисловості НАН України. – Режим доступу до ресурсу: http://iep.donetsk.ua/publish/mono/Amosha_Buleev.pdf.
2. Гребеник Е. Небоевые потери: во что обходится АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.ua/magazine/forbes/1387462-neboevye-poteri-vo-chto-obhoditsya-ato>.
3. Про невідкладні додаткові заходи із протидії гібридним загрозам національній безпеці України: Указ Президента України від 15.03.2017 року // Офіційний вісник Президента України. – 2017. - №6. – Ст. 116.
4. Артюшенко О.М. Українське суспільство в умовах гібридної війни / О.М. Артюшенко. - 2015. – №102. - С. 230-232.
5. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017. – 496 с.
6. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна, О.С. Власюка, Е.М. Лібанової, О.М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.
7. Амоша О.І. Промисловість Донбасу на шляху до відновлення / О.І. Амоша // Економіка України. – 2016. - № 8. – С. 93-109.
8. За что воюют: 20 важных для Украины городов на востоке [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://m.forbes.ru/article.php?id=256671>.
9. Залознова Ю.С. Соціоекономічний розвиток України в контексті глобальних і національних викликів: монографія / Ю.С.Залознова: – К.: НАН України, Ін-т економіки пром-ті, 2014.–336 с.
10. Про Державний бюджет на 2017 рік: Закон України від 21.12.2016 року // Відомості Верховної Ради України. – 2017. - № 3. – Ст. 5.

11. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 року // Відомості Верховної Ради. – 2014. - № 26. - Ст.892.
12. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон України від 02.09.2014 року // Відомості Верховної Ради. – № 44. – Ст. 2040.
13. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей: Закон України від 16.09.2014 року // Відомості Верховної Ради. – 2014. - № 45. - Ст. 2043.
14. Про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування: Постановою Верховної Ради України від 17 березня 2015 року № 252-VIII // Відомості Верховної Ради. - 2015, - № 21. - Ст.142.
15. Резолюция Совета Безопасности S/RES/2202 (2015), принятая Советом Безопасности на его 7384-м заседании 17 февраля 2015 года // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://documents-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/043/74/PDF/N1504374.pdf?OpenElement>.
16. PACE Doc. 14139 (Report). Legal remedies for human rights violations on the Ukrainian territories outside the control of the Ukrainian authorities [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/XrefDocDetailsEN.asp?fileid=23007&lang=2>.
17. Отчет о действиях по предварительному расследованию (2016 г.). Офис прокурора Международного уголовного суда, 14 ноября 2016 г. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE-Ukraine.pdf>.
18. Про затвердження Порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції: постанова КМУ від 01 березня 2017 року №99 // Офіційний вісник України. – 2017. - №21. – Ст. 590.
19. Про обмеження поставок окремих товарів (робіт, послуг) з тимчасово окупованої території на іншу територію України та/або з іншої території

України на тимчасово окуповану територію: постанови КМУ від 16 грудня 2015 року №1035 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1035-2015-%D0%BF>.

20. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18 січня 2018 року (редакція станом на 18.01.2018) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62638.

21. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон України від 02.09.2014 р. в редакції від 20.04.2017 // Відомості Верховної Ради. – 2014. - № 44. - Ст. 2040.

22. Господарський Кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 18, № 19-20, № 21-22. - Ст.144.

23. Шелухін М. Л. Господарське право : навчальний посібник у схемах і таблицях. — К.: ЦНЛ, 2006. — 616 с.

24. Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області: Закон України від 24 грудня 1998 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 7. - Ст. 50.

25. Пропозиції до політики щодо врегулювання конфлікту на тимчасово непідконтрольних територіях на Сході України, розроблених Лабораторією законодавчих ініціатив [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Donbas_ALI_PP-.pdf.

26. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів : Протокол I від 8 червня 1977 року (редакція станом на 08.12.2005) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_199.

27. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда от 26 июня 1945 года [Электронний ресурс]. - Режим доступа: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/995_010.

28. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року // Відомості Верховної Ради. – 2015. - № 28. - Ст.250.
29. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 травня 2012 року // Відомості Верховної Ради. – 2013. - № 15. - Ст.99.
30. Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: постанова КМУ від 31 жовтня 2012 року // Офіційний вісник України. — 2012. - № 83. – Ст. 3354.
31. Положення про військово-транспортний обов’язок: постанова КМУ від 28 грудня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1921-2000-%D0%BF?test=FONMfdhvFIqo47PoZiDAs.lnHI4O2s80msh8Ie6>.
32. Порядок залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: постанова КМУ від 13 липня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF>.
33. Loin° 86-1020 du 9 septembre 1986 relative à la lutte contre le terrorisme. Version consolidée au 07 décembre 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000693912>.